

прегледни рад
достављен: 31.03.2023
прихваћен за објављивање: 13.12.2023
УДК 323.28(497.115)

Игор ЧУКИЋ*

НАСИЉЕ НАД ПРАВОСЛАВНИМ СТАНОВНИШТВОМ НА ТЕРИТОРИЈИ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ
-НЕКАДА И САДА-

Апстракт

Истраживањем које се налази испред Вас покушаћемо да објаснимо појам, узроке, услове и последице насиља албанског насиља према Србима на територији Косова и Метохије у историјским околностима у којима српска држава нема ефективну власт над овим подручјем, док ћемо у емпиријском делу овог рада упоредној анализи подвргнути раздобља у којима независна српска држава постоји, али не врши суверено своју власт на територији Косова и Метохије. Дакле покушаћемо да добијемо одговор на питање да ли постоји континуитет насилног понашања Албанаца према православном становништву – Србима на територији Косова и Метохије у условима када српска држава нема ефективну власт над подручјем Косова и Метохије, односно да ли је методологија насиља остала иста.

Одговор ћемо покушати да добијемо анализирајући Извештај о арбанаским насиљима у старој Србији који је припремило Министарство иностраних дела Краљевине Србије 1898. године за потребе представљања пред међународном конференцијом у Хагу распрострањености и облика насиља које врше Арбанаси према православном српском становништву, као и анализом два извештаја релевантних међународних институција које се односе на мартовски погром извршен 2004. године: Извештај генералног секретара Уједињених нација број С 2004/348 и Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу објављен јуна 2008. године под насловом „Четири године касније“.

Кључне речи: Косово и Метохија, Срби, Албанци, насиље.

---

*Студент завршне године докторских студија криминалистике и права на Криминалистичко-полицијском универзитету, igor.cukic@mup.gov.rs

1. СТАРА СРБИЈА- ПОЈАМ И ГРАНИЦЕ

Балканско полуострво, или једноставније Балкан је културна, географска, економска, демографска, и политичка област која се налази у источној и југоисточној Европи. Полуострво је добило назив по Балканским планинама које се протежу од српско-бугарске границе до Црног мора.

На простору Балканског полуострва целом својом површином простире се територија Косова и Метохије. Територија Косова и Метохије омеђена је централном Србијом, Црном Гором, Македонијом и Албанијом, односно планинским масивима Копаника, Проклетија, Шаре, Гољака и Радана. Уколико желимо додатно да прецизирамо њен географски положај можемо га позиционирати као географски простор који се налази у сливу четири речна тока: Лепенице, Јужне мораве, Ситнице и Белог Дрима.

Као политички-територијалну целину КиМ чине две веће (Косово и Метохија), и једна мања област- део горњег косовског Поморавља. Косово се под овим именом у историјским споменицама први пут помиње у 14. веку, као област око Ситнице, Лепенице и Лаба густо насељена словенским живљем који се ту доселио пре 7-8 векова. Реч „метохија“ долази од грчке речи „метох“ што значи црквени посед, у употреби је од једанаестог века и смештена је у сливу Белог Дрима. Косовско Поморавље је мања област око Биначке и Јужне Мораве и њихових притока (Крстић, 1999, 1).

Приказ Косова и Метохије, као историјске области не може бити целовит уколико не посветимо неопходну пажњу појму Старе Србије, којој територија Косова и Метохије историјски и културно припада. Стара Србија, као територијална област која је обухватала јужне српске земље различито је дефинисана у зависности од историјских и политичких прилика. Тако 1689. године, познати италијански картограф Ђакомо Кантелија да Вињоле на својој карти „Краљевина Србија, звана Рашка“ која је објављена у Риму (посвећена кардиналу Алфонсу Литију) јужну границу Србије одређује линијом од Плавског језера, преко Проклетија, Црног Дрима, јужно од Шар-планине и Скопља до Старе планине -обухватајући Кратово и Куманово (Терзић, 2012, 19). Познати географ Коронелија у *Corso geografico* (1692) наводи да се Србија простире јужно од Шар-планине и Скопске Црне Горе. На географским картама и мапама из овог времена Скопље је редовно обележено као град у Србији (Терзић, 2012, 19).

Значај Старе Србије за будућност нове устаничке Србије, јасно је увиђао и Карађорђе који је један крак својих устаничких – ратних операција усмерио према Новом Пазару, Сјеници а затим и осталим јужним српским земљама. Међутим, услед приближавања Кнежевине, а касније и Краљевине Србије Аустро-Угарској, и под утицајем њихове картографије сужава се поимање територија које обухвата Стара Србија.

Крајем шездесетих година деветнаестог века, услед интензивирања црквенополитичке и културне борбе са тадашњом Бугарском, Намесништво Кнежевине Србије схватило је значај Старе Србије за будућност нове српске државе, те је одлучило да посвети више пажње етнографским и културним приликама у језгру некадашње Немањинске Србије. Оснивањем и обнављањем школа, слањем учитеља и књига, финансирањем патриотских удружења и другим активностима предузиманим од стране и о трошку српске државе омогућено је да не само шира српска, већ и европска јавност сазна за постајање народа и културно-материјалних објеката који са са пуним историјским правом могу назвати српским. Нарочито вредан помена јесте и научноистраживачки рад Јована Цвијића који је у својој студији „Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије“ утврдио да поред тадашњег Косовског вилајета, у оквиру Старе Србије улазе скопски, тетовски и кратовски крај.¹ Циљ излагања о магловитим представама о територије Старе Србије јесте разумевање да се територијалним сужавањем појма Старе Србије, истовремено сужава и територија Косова и Метохије и ограничава историјско право модерне српске државе на своје пређашње територије.

Прихватањем тезе да Срба на Космету никада није било, односно да је њихов број занемарљив након сеоба у северне крајеве (иако имамо податке из 1871. године да је по народности било 318 000 Срба, а Албанаца 161 000 (Куклиј, 1871,184-149), односно да је 1899. године однос Срба (православних и муслимана) и Арбанаса (муслимана и католика) приближно 50:50%² на Косову и Метохији), поништава се и вишевековна борба наших предака коју су трпећи свакодневно насиље и исламизацију од страна Арбанаса, истрајали у својој намери да остану на својим прадедовским огњиштима на територији Старе Србије, односно једном њеном делу – Косову и Метохији.

2. СРБИ НА ПРОСТОРУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Тренутна доминација косовских Албанаца над Србима на простору Косова и Метохије, иако је плод вишедеценијског систематског и континуираног насиља потпомогнута по српске интересе погубним утицаја појединих Југословена и каснијом НАТО агресијом, жели се представити као вишевековно реално стање. Међутим, потврђене историјске чињенице нам омогућавају да сагледамо објективнију слику која се не слаже са виђењима садашњих креатора геополитичких прилика.

---

¹ До наведеног закључка дошао је проучавајући историјске записе, али узимајући у обзир етнографске и језичке карактеристике станивништва које је живело на тим просторима.

² Војно обавештајна студија Аустроугарских власти назива „Детаљан опис Пљеваљског санџака и Косовског вилајета“ објављена 1899. године у Бечу.

Дуго време територија данашњег КиМ била је под влашћу Римљана. За време њихове владавине, племена која су насељивала ову територију (Илири, Трачани...) су углавном била романизована, те се након доласка Словена крајем шестог и почетком седмог века повлаче у планинске и тешко приступачне пределе.

Већи део данашње територије Косова и Метохије прелази из састава византијске државе у оквир немањићке Србије око 1190. године, када је Стефан Немања освојио ову област и припојио је Рашки. У доба Немањића Космет су насељивали претежно Словени – Срби, те је према неким мишљењима ова област тада била етнички најхомогенија, а етничка граница између Срба и Арбанаса углавном се поклапала са данашњом државном границом. Ипак, неки други извори као што су повеље, тефтери итд говоре да је, нпр. у Метохији (око Призрена, Ђаковице и Пећи) било Арбанаса, истина у мањем броју, као што је на арбанашкој страни било етничких оаза Срба (Урошевић, 1965, 69).

Космет је под династијом Немањића постао центар средњовековног српског политичког, културног и верског живота. На Космету је изграђен читав комплекс дворских резиденција у којима се одвијао свакодневни средњовековни живот владарске породице и дворјана.³ Моћ српске средњовековне државе почиње да слаби смрћу цара Душана 1355. године, када долази до распарчавања некада централизоване државе на више феудалних области под контролом месних господара.⁴ Иако се често мисли да Косово и Метохија долазе под потпуну власт Отоманског царства након Косовске битке 1389. године, то није тачна историјска чињеница. Наиме, Срби, иако разједињени и бројчано и војно инфериорнији, чврсто су се држали територије Косова и Метохије, све до пада утврђеног града, Новог Брда 1455. године, када простор Косова и Метохије дефинитивно улази у састав турске државе и у њој остаје све до 1912. године.

Пад Смедерева 1459. године значио је крај политичке независности средњовековне Србије. Највећи део територија који су настањивали Срби укључен је у Отоманско царство. Губитком независности српске државе и цркве, Срби као етничка заједница остају на ветрометини историје, те се са мањим или већим успехом сналазе у новим историјским приликама. Посебне потешкоће у новим околностима имали су Срби на Косову и Метохији, чија је етничка слика почела да се мења са доласком Турака, Татара, Черкеза... Услед све веће навале нових етничких елемената, Срби са овог простора се повлаче према севернијим крајевима (Јужна Угарска, Срем,

---

³ Свакако су нам познате резиденције као што су Сврчин, Пауни, Неродимља, Штимље. У Сврчину је 1331. године Душан проглашен за краља, Пауни су били место састајања Душана и претедедта на византијски престо-Јована VI Кантакузина, док је из Штимља цар Урош издавао своје повеље.

⁴ Мањим или већим територијама владали су Лазар Хребељановић, Мрњавчевићи, Вук Бранковић, Балшићи, Никола Алтомановић.

Банат, Бачка), што погодује Арбанасима који се спуштају из својих брдско-планинских предела у плодне равничарске пределе Косова и Метохије.

Ради лакшег управљања територијама, Османлије су царство поделили на административне јединице од којих су највеће биле елајети. Територијално Стара Србија је на почетку деветнаестог века била подељена између административно-управних округа-елајета Скопље, Ниш, Босна и Румелија, при чему је највећи део територије Косова и Метохије припадао елајету Скопље (касније Косовски вилајет). Турску владавину простором некадашњег српског царства обележили су чести немири локалног становништва, које је Турска, осим оружјем, покушавала да сузбије и исламизацијом (наравно побуне су углавном сузбијане оружјем). Процес исламизације је нарочито био успешан међу арбанашким становништвом. То је био нови извор сукоба исламизираних Арбанаса и православних Срба на КиМ. Овом процесу треба додати процес „арбанашења“ („арнаућења“) већ исламизираних Срба, при чему је ислам био само увод у арбанашење, као вид својеврсне асимилације словенског становништва (Крстић, 1999, 8).

Ипак, треба нагласити чињеницу да је у турском државном алманahu, салнами за 1849. годину наведено да „Срба има до 400.000 око Призрена и Приштине, а под Србима се подразумевају искључиво православни хришћани. (Јагодић, 2016, 9). Уколико узмемо у обзир у претходно дате податке из 1871. године, да је по народности било 318 000 Срба, а Албанаца 161 000, односно да је 1899. године однос Срба (православних и муслимана) и Арбанаса (муслимана и католика) приближно 50:50% на Косову и Метохији, јасно увиђамо тренд да се број Срба смањује. Поставља се питање зашто је то тако?

Наиме, насиље Арбанаса према православном српском становништву је постојало све учесталије како је слабила турска власт. Опсег зулума се кретао од глобљења (неоснованог узимања новца), паљења имовине, насилне исламизације, силовања, одвођења девојака у арбанашке породице до набијања на колац и осталих свирепих начина убистава.

До новог миграционог таласа Албанаца на КиМ дошло је у време српских ратова за независност. Током другог српско-турског рата 1877/78. године из Топлице, Јабланице и околних крајева (Прокупље, куршумлијски срез и Пуста река) иселило се око 30.000 Албанаца и они су углавном населили у приштинску, гњиланску, вучитрнску и прешевску казу, а неки су ишли и даље – до Призрена, Ђаковице и Прилепа (Терзић, 2012. 414). Управо су свакодневна насиља тих новопридошлих Албанаца била узрок нових иселјавања Срба у централну Србију. Према подацима руског конзула у Призрену Ивана Степановича Јастребова само из пећког краја се од ратова 1876-1877/78. године до 1883. године иселило око 1500 српских породица (Самарцић *et al.* 1989, 927). Ни у наредних двадесет година живот за православно српско становништво на простору Косова и Метохије није био лак ни једноставан,

што најбоље описују наслови брошура и извештаја који су писали Срби са подручја КиМ-а.⁵

Од 1878. до 1912. године траје једна епоха у историји односа Срба и Албаније у Старој Србији коју обележавају анархије, насиље, мноштво злочина над Србима, најразличитији видови дискриминације и као последица свега тога –масовно бежање Срба у Краљевину Србију (Терзић, 2012, 414). Треба нагласити да се упоредо са процесом примене константног насиља према Србима, од друге половине деветнаестог века одвија покушај тадашње државе Србије (Кнежевине, а затим и Краљевине) да приволи арбанашке прваке на сарадњу, а затим и на заједничку борбу против Османлија. У тој намери Илија Гарашанин, Миливоје Блазнавац и други виђенији политичари Србије ангажовали су људство које је прикупљало информације о приликама у Старој Србији, те ступало у контакт са поменутиим Арбанасима и нудило им сарадњу. Како су интереси арбанашких првака били пре свега имовинске природе, успех Србије је био незнатан у односу на Аусто-Угарску која је знатним новчаним средствима подржавала своје интересе. Поред економских интереса, Арбанасе је још нешто одвајало од Србије. Наиме, своју будућу националну државу, чије би се границе заснивале на нескривеном експанзионизму према територијама суседних народа представљали су као „тврђаву против словенске инвазије“ (Слијепчевић, 1983, 205). Поједностављено речено, главна препрека сарадњи Срба и Арбанаса, лежала је у чињеници да су Арбанаси своје интересе пројектовали дијеметрално супротно српским, односно за њих је једино било прихватљиво да се Срби покоре њиховој идеји о великој Албанији.

Срби у Старој Србији, иако живећи у веома неповољним условима нису се једноставно препуштали ветровима судбине, већ су настојали да економски и социјално ојачају, упркос томе што су муслимани били господарећи слој. Крајем деветнаестог века српски трговци у варошима од Пљеваља преко Пријепоља, Новог Пазара, Пећи и Призрена до Скопља, почели су се постепено богатити, и бити носиоци друштвених и културних промена у варошима Старе Србије (Микић, 1988, 339). Ипак треба знати да се највећи број Срба бавио земљорадњом.

Српски конзул у Приштини, Мирослав Спалајковић, је у периоду од 1905-1907. године послао више извештаја Влади Краљевине Србије у којима их извештава о различитим злочинима учињеним над Србима. У једном свом извештају наводи да је извесни Садик из Села Грабовца у Дреници убио 70 људи, а Ибиш Бошњак и Садик Добранац у Пећкој нахији убили су 18 Срба и украли 1800 коња и волова; готово свакодневна су силовања српских жена и девојака, насилно удавање српских девојака

---

⁵ *Садашње несретно стање нашег народа у Старој Србији и Македонији*- Сима Андрејевић Игуманов, написана 1882. године, *Може ли се помоћи нашем народу у Старој Србији*-Манојло Ђорђевић Призренац, написана 1891. године, *Из најирње Европе. Убивства, пљачке, отмице и зулуми у Старој Србији, Арнаутлуку, Дебру и Македонији*-Иван Иванић, написана 1896. године.

и узимање новца за „проводацилук“, насилна исламизација, пљачке и паљевине жита, сена и конопље (Терзић, 2012, 18). Анексија Босне и Херцеговине 1908. године најавила је нову кризу у области Старе Србије. Увиђајући да је турска владавина на измаку, Арбанаси су се организовали у устаничке покрете које су резултирали свакодневним насиљима над Србима. Крајем марта 1912. године писало о исељавању Срба из Турске (Старе Србије) „у врло великим размерама“ (Војводић, 1984, 414-415).

Склапање балканског савеза означило је и почетак борбе против Османлија на јесен 1912. године. Дуго негована мисао свих структура српског друштва, ослобађање Старе Србије и освета Косова и Метохије, коначно је остварена 1912. године. Враћањем Краљевине Србије старим средиштима српског духовног и државног живота, представљало је враћање коренима и почетак стварања јединства са некада отргнутим српским земљама.

На жалост насиље над Србима на КиМ настављено је како за време балканских ратова, тако и за време Првог светског рата. Стварање независне албанске државе Лондонским уговором дало је нови ветар у леђа албанским претензијама на КиМ и појачало њихову ратоборност према Србима. Стварањем Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца 1918. године за Албанце настањене у границама новонастале државе значило је крај идеје о етничкој Албанији са територијом КиМ у њој. Управо због тога је и у послератном периоду деловао качачки покрет вршећи разне облике насиља и пружао терористичко отпор свим покушајима режима да успостави контролу на овим просторима.

Током Другог светског рата за време фашистичке Велике Албаније из средишта Старе Србије протерано је око 100 000 Срба и насељено најмање толико ако не и знатно више Албанаца из Албаније. Стварањем друге Југославије насиље Албанаца на простору Косова и Метохије не посустаје, већ само добија нови, перфиднији облик. Охрабрени подршком комунистичких власти чија идеологија братства и јединства подразумева аутономију свих народности на уштрб Србије и њеног јединства, они континуирано делују у правцу остваривања свог дугорочног циља- остварења пројекта Велике Албаније кроз константно насиље уперено против српског становништва.

По завршетку Другог светског рата једно велико етничко чишћење Срба из старе историјске српске области Старе Србије одвијало се пред очима целе српске, југословенске и светске јавности од 1945. до почетка 90-тих година 20. Века (Терзић, 2012, 34). Француски демограф Мишел Ру у књизи „Албанци у Југославији“ објављеној у Паризу 1992. година износи процену да је 1939. године на Косову и Метохији живело око 58% Албанаца и 42% посто Срба, са нешто мало Турака (Терзић, 2012, 34). Према истраживањима демографа Милована Радовановића, са Косова и Метохије је у централну Србију од 1945. до 1999. године исељено 250.000 Срба, највећим делом услед насиља, терора и фанатизма идеологије велике Албаније

(Терзић, 2012, 34). „Кризе и сукоби у СФРЈ који су коначно резултирали њеним распадом и крвавим грађанским ратом имали су за последицу и организовану и отворену акцију Албанаца у јужној српској покрајини. Злочини Албанаца добијају сасвим нову димензију отпочињањем албанске оружане побуне на простору Косова и Метохије.

Криза на КиМ започела је дана 22. марта 1998. године када је дошло до унутрашњег оружаног сукоба између оружаних снага Савезне Републике Југославије (СРЈ) и паравојне формације тзв. Ослободилачке војске Косова- ОВК (Ђокић, 2015, 268-286). Наведени сукоб и наводна хуманитарна криза изазвана сукобом искоришћена је као повод за НАТО интервенцију у од 24. марта до 10. јуна 1999. године. Потписивањем споразума у Куманову између Војске Југославије и НАТО-а, као и доношењем резолуције 1244 Савета безбедности престало је бомбардовање Савезне Републике Југославије (СРЈ).

Кумановски споразум означио је почетак повлачења снага безбедности СРЈ са Косова и Метохије и са друге стране означио је долазак међународних војних мировних снага (КФОР=Kosovo Force) и Привремене административне мисије Уједињених нација (УНМИК). Доласком КФОР-а на подручје Косова и Метохије још једном су се стране трупе сврстале на страну албанских интереса. Појавом међународне војне мисије на КиМ-у није направљен историјски преседан, бар не ако посматрамо феномен насиља према Србима. Албанско насиље према свему ономе што није у складу са њиховим поимањем етнички чисте државе се наставило. На такав закључак упућује и Мартовски погром 2004. године, који је резултирао десетинама мртвих и стотинама повређених грађана. Уништено је више од 900 уништених објеката, међу којима је велики број оних верске намене, од чега је преко 30 верских објеката било уписано у евиденције објеката од посебног значаја (UNMIK, 2004, 348).

3. АРБАНАСИ НА ПРОСТОРУ КИМ

Политика Албанаца у претходна два века се може исказати у неколико реченица: Они су жртве великосрпског хегемонизма и ескпанзионизма који је потпомогнут намерама Русије да кроз јачање Србије прошири идеју пансловенизма; Изложени су етничком чишћењу са простора на којима „одувек живе“ – Косова и Метохије, Црне Горе и осталим деловима Старе Србије и то од стране Јужних Словена; Они су ти који су се супротстављали османлијском империјализму. Да ли су ове тврдње баш тачне?

Како наводи Атанасије Урошевић у својој књизи (1965,78) романизовани Илири и Трачани потенцијално могу бити преци Арбанаса, то јест данашњих Албанаца. Урошевић наводи да научници још увек нису утврдили да ли Арбанаси воде порекло од илирског племена Дардана (илирска теза) или су трачког порекла (трачка теза).

Неки аутори пак наводе да нема археолошких индиција о присуству Арбанаса на територији Балканског полуострва све до 11. века, односно да сви албански топоними потичу из касног средњег века и везани су искључиво за област јужно од Косова и Метохије (Марковић, 2007, 5). У складу са овом чињеницом, износи се теорија по коме Албанци воде порекло са Кавказа, из античке Албаније (Драгутиновић, 2020, 13). Француски конзул у Јањини – Пуквиљ сматра да су Албанци дошли на Балкан из какваске Албаније, у раном средњем веку, и да, према томе нису аутохотно становништво (Терзић, 2012, 178 према F.C.H.L, 1820, 505). Објективни налази потврђени научним путем говоре о Албанцима као новој етничкој групи која је настала на почетку средњег века, мешавином старих палеобалканских етничких група –илирских, дакомизијских (дарданаских) и трачких (Зборник радова, 1988, 20-103).

Непобитна историјска чињеница јесте да Косово и Метохија, никада нису улазили нити данас улазе састав албанске државе. Слободно можемо рећи да албанска државна политика иде једном обрнутом логиком. Наиме, они на основу садашњег стања на простору Косова и Метохије, које подразумева да Албанци чине непобитну већину, узроковану вишевековним прогоном српског православног становништва, покушавају да докажу историјски континуитет у овој регији. Немачки истраживач Петар Бартл исправно закључује да албанска наука ствара слику о сопственој раној историји која је поједностављена, некритичка и исконструисана. (Терзић, 2012, 17 према Bartl, 1995, 21). Све наведено не значи да Албанци не треба да имају своју националну државу, али та држава треба да буде у границама њиховог првобитног етничког простора, односно границе њихове државе не треба да обухвате оне просторе које вековима припадају другим народима и етничким групама.

Пад средњовековне српске државе под османлијску власт означио је почетак проблема у српско-алабанским односима који и данас траје, а основна тачка спорења била је и данас јесте различита конфесијска припадност, а опште је познато да су се у име вере чинили и оправдавали најгори злочини. Свакако сеобе српског- хришћанског становништва нису помагала. Сеобе хришћанског становништва с краја 17. и из прве половине 18. века доводе до новог насељивања Арбанаса. Наведени феномен се циклично понавља, па се тако током другог српско-турског рата 1877/78. године на простор Косова и Метохије населило око 30.000 Албанаца.

На овом месту неопходно је поменути оснивање такозване „Призренске лиге“ 1878. године, настале као последица Велике источне кризе 1875-1878. године. Херцеговачки устанак, српско-турски ратови, грчки и бугарски устанци, интервенције Русије и других оновремених европских великих сила, као и низ других фактора говорили су у прилог да ће се политичко и територијално стање на Балкану прекомпоновати. Зато Турска, али и Британија и Аустро-Угарска спонзоришу,

односно иницирају оснивање „Призренске лиге“ којом се формулишу захтеви Албанаца за стварање свог сопственог националног простора.

Од осамдесетих година XIX века до проглашења албанске независности 28. новембра 1912. године одигравао се, по основу политичког концепта Призренске лиге, процес сталних сукобљавања који је однос Албанаца према осталим балканским народима усмеравао ка продубљавању мржње према „Словенима и Грцима“ (Борозан, 1995, 39). Арбанаси у намери да буду верски и национално надређени поменутом становништву наставили су са својим акцијама етничког чишћења, које се највише осетило на косметским просторима. Треба знати да је политичко насиље којим се служе Албанци вид друштвеног насиља и оно се одређује као „директна или индиректна, латентна примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјалним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника (Симеуновић, 2002, 152).

Политичко насиље се може манифестовати као претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат и диверзија, насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, субверзија, репресија, терор, устанак и рат (Симеуновић, 1993, 735-736). Очигледан пример свирепости и коришћење различитих врста политичког насиља зарад остваривања политичких циљева можемо запазити на територији Косова и Метохије, и то од стране некадашњих Арбанаса, а садашњих Албанаца. Претње, уцене, изнуде, крађе покретне имовине, насилна исламизација, отмице, силовања, насилно протеривање, убиства и остали видови насиља доминантна су тактика коришћена у покушајима десрбизације не само Косова и Метохије, већ и осталих предала Старе Србије. Свесни смо методологије и последице насиља припадника албанског националног корпуса, али да ли су нам познати корени (узроци) тог насиља? Односно када је дошло до заостравања односа између Срба и тадашњих Арбанаса.

Уколико сагледамо период у којем су Срби били под Османлијама можемо рећи да је некада њихов положај био гори, а некада бољи. Османлијама као прагматичним државницима и војним заповедницима је било најбитније да њихови поданици плаћају порезе, врше војну обавезу и не организују побуне против њихове власти. Променом ратне среће након деценија освајачких похода, и почетком вишевековног слабљења турске државе, битком код Беча 1683. године мења се и однос Турске према Србима. Наиме, након поменутог пораза код Беча, војска уједињених хришћанских држава (у чији савез је ушла и царска Русија) 1689. године долази до области које припадају Старој Србији (војска је стигла чак до Скопља). Видевши наду за ослобођењем од Турака (и мотивисани учешћем у ратовима против Османлија-царске Русије од које су очекивали нарочите помоћи), Срби и мањи број Арбанаса дижу низ устанака којим помажу хришћанске трупе. На жалост, нападом

Француске на Аустрију долази до повлачења хришћанских трупа, а са њима 1690. године полази и велики број Срба под вођством патријарха Арсенија III Чарнојевића.

Освета Србима је била страшна. Убиства, пљачке, силовања су само нека од недела која су учињена. По Србе се као најпогубнија казна показала одузимање скоро свих повластица које су као поданици Османлија имали, те укидање Пећке патријаршије. Схвативши да ће се Срби као православни народ увек окретати Русији, Турци своју велику пажњу посвећују арбанашким племенима код којих је процес исламизације дао значајно боље резултате. Охрабрени добијеним повластицама и исељавањем знатног броја Срба са простора Старе Србије, а индоктринирани вером, Арбанаси су се идентификовали и поистоветили са турском империјом па су је почели сматрати својом државом. За све друге националне-етничке елементе које нису припадали исламској конфесији, а желели су слободу од турског ропства Арбанаси су сматрали за непријатеље, те за њих није било места у Арбанашким креацијама државног живота. Овако издоктринирани и окренути задовољењу само својих уско схваћених интереса, српска реч и позив на сарадњу која је долазила од представника Кнежевине, те касније Краљевине Србије (Илије Гарашанина, Јована Ристића...) се углавном код Арбанаса није примила. Тако је практично од почетка 18 (осамнаестог) века па до данас јасна политика већина Арбанаса.

У време Првог балканског рата, велики број Арбанаса се бори раме уз раме са Турцима, показујући посебну свирепост према заробљеним српским војницима. Након што је успостављена српска управа на ослобођеним територијама Старе Србије очекивало се „смиривање ситуације“, односно успостављање правног поретка и јавне безбедности једнаке за све житеље овог простора. Међутим, не мирећи се са промењеним друштвеним приликама и новим државним оквиром Албанци су силом бранили некада постојеће стање.

По завршетку Првог светског рата 1918. године формирана је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а мир на територији Косова и Метохије је био само привидан. То је период у којем почињу да се спроводе дуго очекиване аграрне реформе којим се укидају феудални односи, а почиње и процес нове колонизације којим се настоји успоставити нарушена етничка равнотежа (првој колонизацији приступило се још 1913. након присаједињења ослобођених области Србији, али је одзив био прилично слаб). О нарушеном стању говоре подаци пописа становништва из 1921. године: према језичкој припадности на Косову и Метохији је било присутно око 289.000 Албанаца (64 %). Сличне податке наводи и Батаковић, према коме у етничком и националном погледу Срби чине 21% укупне популације. (Драгутиновић, 2020, 31).

У два циклуса колонизације (1922–1929 и 1933–1938) у складу са Уредбом (1920), а потом и Законом о насељавању јужних крајева (1931) из неплодних и економски заосталих предела досељено је око 10.900 породица или 60.000 колониста

на приближно 121.000 хектара - 15% данашњег КиМ (Денда *et al* 2018, 219).⁶ Посебно је важно нагласити чињеницу да су поседе на којима су засновали своја огњишта, колинисти углавном добили крчењем шума и зараслог обрадивог земљишта, док је мањи део одузет кроз аграрне реформе (односно један значајан део је враћен од узурпатора).

Поражавајућа је чињеница да је од 1912. године на Косову и Метохији када је од укупног броја становника било 51 % Срба, док су 49 % сачињавали Арбанаси, муслимани, Горанци, Турци, Цинцари, Египћани, Роми, Черкези (Џелатовић, 2015, 67), процентуално број Срба после Великог рата (Први светски рат) опао на 21%. Ипак, најзначајнија промена етничке структуре становништва на Косову и Метохији, десила се у току и након Другог светског рата. Фашистичка окупација проузроковала је не само убиства, већ и протеривање Срба које су замениле десетине хиљада Албанаца досељених из суседне Албаније. На Косову и Метохији је за време Другог светског рата убијено око 10.000, а протерано око 100.000 Срба (Антонијевић, 2009, 26-29).

После Другог светског рата, уместо неговања толеранције, разумевања и мултикултуралности, агресивни национализам албанске националне мањине проузроковао је етничко чишћење више стотина хиљада Срба из области Косова и Метохије, што је радикално изменило вишевековни препознатљиви културни лик Косова и Метохије, великих средишта српске и европске хришћанске цивилизације (Антонијевић, 2009, 35). Све наведено је резултирало 1999. године протеривањем преко 200.000 Срба и факта да Албанци чине око 90 % становништва на Косову и Метохији.

4. АРБАНАШКИ/АЛБАНСКИ ЗЛОЧИНИ НАД СРБИМА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ – ДВЕ АНАЛИЗЕ НАСИЉА УДАЉЕНЕ ЈЕДАН ВЕК

4.1 Анализа злочина над Србима на Косову и Метохији у периоду 1898-1899. године

Крајем 19. века, тачније 1899. године настао је изузетно значајан Извештај, насловљен „Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899“. Књига је настала као плод намере српског посланика у Цариграду Стојана Новаковића, подржане од владе Владана Ђорђевића, да искористи Мировну конференцију у Хагу да велике силе извести о страдањима српског становништва, односно о насиљу Арбанаса на простору Косова и Метохије. Та је замисао остала неостварена јер председник владе Владан Ђорђевић, званично због болести није отпутовао у Хаг, али је прикупљен и припремљен материјал објављен у виду званичне брошуре.

---

⁶ Неалбански колонисти су били Срби из Црне Горе, Лике, Далмације, Рашке и Војводине. Било је и Хрвата, Словенаца, Русина, Немаца...

Анализирајући Извештај о арбанаским насиљима у старој Србији који је припремило Министарство иностраних дела Краљевине Србије 1898. године и за потребе представљања пред Портом распрострањености и облика насиља које врше Арбанаси према православном, то јест српском становништву добићемо одговор којим и каквим облицима насиља су били изложени наши преци, а упоредном анализом још два извештаја релевантних међународних инситуција које се односе на мартовски погром извршен 2004. године: Извештај генералног секретара Уједињених нација број С 2004/348 и Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу објављен јуна 2008. године, под насловом „Четири године касније“ и да утврдимо да ли је методологија насиља остала иста.

Датум ноте	Убиства	Рањавања	Напади на цркве	Силовања	Отмице	Напади, пљачке, разбојништва
14.05.1898.г.	42	8	4	16	8	58
16.07.1898.г.	8	4	1	5	4	22
19.10.1898.г.	26	8	1	6	14	77
25.05.1899.г.	22	5	2	1	8	66

Табела број 1. Убиства, рањавања, рушења и уништавања верских објеката, силовања, отмице, различити напади, пљачке и разбојништва извршене на територији Косова и Метохије према православном (српском) становништву од јануара 1898. до маја 1899 године.⁷

Различити облици насиља представљени у брошури „Преписка о арбанаским насиљима у Старој Србији 1898-1899”, њих 416⁸, су по Стојану Новаковићу, посланику Краљевине Србије у Цариграду, и Владану Ђорђевићу, председнику Министарског савета и министру иностраних дела, само петина њима пријављених облика насиља која су изабрана како би се са њима упознали релевантни чиниоци. Представљени списак далеко је од коначног. Акције качака и осталих арбанашких одметника су натерали више од 60.000 Срба да се у периоду од 1880. године до момента писања брошуре иселе са својих вишевековних огњишта, због немогућности да остваре елементарна људска права, право на живот и слободу (Преписка о Арбанаским насиљима у Старој Србији, 1899,135).

⁷ Дипломатске ноте које су саджале побројане облике насиља, нису се односиле на тачно временски подељене периоде. Тако је једна нота бележила злочине у претходних 4 месеца, следећа 2...

⁸ Може се разликовати број избројаних облика насиља због нејасне класификације у опсегу од +- 10.

Пописана недела у табели 1. Стојан Новаковић је представио турској влади и њиховом министру спољних послова Тефик паши кроз четири дипломатске ноте, у којима је не само извештавао о насиљу над Србима, пасивности и немоћи локалних турских власти, већ је тражио и заштиту за угрожене Србе. Његови захтеви за непристрасном комисијом која би утврдила право стање на терену нису уродили плодом, с обзиром да је за специјалног изасланика султана који је требало да „испита ствар“ постављен дивизијски генерал Саадин паша, који не да се није трудио да утврди размере злочина, већ је у свему сарађивао са одметничким првацима и нагонио народ или да одустане од притужби, или да пристане на такозвано измирење, којим би оштећенима била одређена мања новчана надокнада коју они никада не би добили.

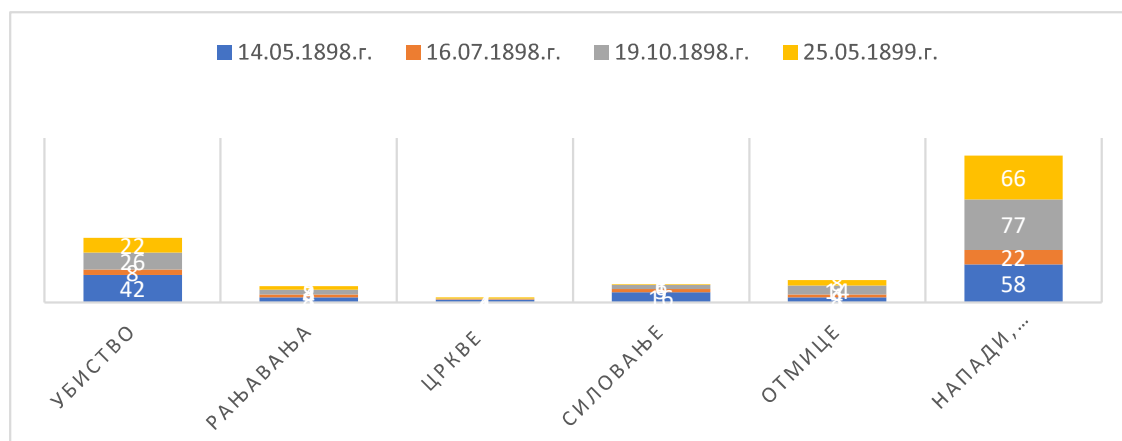

График број 1. Графички приказ убистава, рањавања, рушења и уништавања верских објеката, силовања, отмице, различити напади, пљачке и разбојништва извршене на територији Косова и Метохије према православном (српском) становништву од јануара 1898. до маја 1899. године.

Примећује се да да у структури насиља, убиства и различити, неklasификовани облици напада на живот и имовину имају највише удела. Из анализираниог текста и пребројаних злочина према Србима дошли смо до следећих закључака:

– Пораз Грчке у рату против Турске крајем 1897. године и идеја панисламизма коју је заговарао султан Абдул Хамид II охрабрила је Арбанасе да врше свакојаке облике насиља; Насиље над Србима је знатно на почетку 1898. године, да би се интезитет насиља смањило у тренуцима када је Саадин-паша вршио надзор над Косовским вилајетом, а након његовог „благог надзора“ терор Арбанаса над Србима опет се појачао; Вођени сопственим материјалним интересима (стицање имања и друге покретне имовине) и подржани од стране локалне турске управе (која је

уистину некада била и недовољно јака да их спречи у њиховим намерама) Арбанаси су имали за циљ да српско становништво или натерају на бег у Краљевину Србију, или да их исламизују. Честе отмице девојака и затим њихово присилно прихватање мухамеданске вере како би сачувале свој живот (а што је нарочито истицано у дипломатским нотама Стојана Новаковића) потврђује такве њихове намере; Рушење црква (чији се материјал често користио за изградњу арбанашких стамбених и помоћних објеката), отимање манастирског земљишта, напади и убиства свештеника били су облици насиља вршени у потпуно истој намери као у претходном случају, односно са циљем да се затре сваки траг православног – српског на Косову и Метохији; Срби на Косову и Метохији (али и у осталим деловима Старе Србије) немајућу државу која би их заштитила (власт Краљевине Србије се још увек није протезала на ове просторе) имали су три могућности: да избегну у границе Краљевине Србије, да се потурче, или да погинући главу пред тиранином покушају да сачувају свој живот (често безуспешно), порекло и наду на боља времена и слободу.

Иако овај Извештај на инсистирање краља Александра Обреновића, а због заштите интереса Аустроугарске, није изнет пред међународну заједницу на првој конференцији у Хагу о миру и разорувању 1899. године објављена брошура остала је вечни помен свим нашим злостављаним прецима на Косову и Метохији неправедно заборављеним у деценијама које су уследиле.

4.2. Анализа насиља над Србима на Косову и Метохији у мартовском погрому 2004. године

Мартовско насиље/погром је термин којим се означава дводневна репресија над Србима и осталим неалбанцима на Косову и Метохији, извршен 17. и 18.03.2004. године. Овом некажњеном злочину претходила су три инцидента. Први се десио 15. марта, када је у селу Чаглавица пуцано на 18-огодишњег Србина који је том приликом рањен у стомак и у руку. Нападаци су били Албанци. Као одговор на овај напад, који је код њих изазвао осећај несигурности, Срби су блокирали пут Приштина – Скопље, те су поставили блокаде из разлога што се нису осећали сигурно.

Други догађај који је најавио ескалацију насиља били су протести због хапшења бивших команданата ОВК оптужених за ратне злочине, који су одржани у више градова на КиМ отприлике у то „исто време“. Трећи догађај, који је искоришћен за оркестриран напад на Србе и друге етничке мањине, десио се 16. марта када су се у већински српској општини Зубин Поток три албанска дечака удавила у реци Ибар. Албански медији на Косову и Метохији су сензиционалистички пренели вест о овом

догађају као о етнички мотивисаном злочину, наглашавајући да су дечаци скочили у реку јер су их јурили Срби са псом.⁹ Последице мартовског погрома су следеће.

Врста дела	Убиства	Повређени	уништеће/ оштећење објекта	уништеће/ оштећење верских објекта	Број учесника у нередима
Број дела	19	900	преко 800	36	51.000

Табела број 2. Број убијених и повређених лица, уништених/ оштећених стамбених, пословних и верских објеката са оквирним бројем учесника у мартовским нередима(UMNIK, 2004, 38).

Од 19 убијених лица једанаест су Албанци, а њих осморо су Срби, док је међу повређенима било 65 припадника међународне полиције и 58 припадника такозване Косовске полицијске службе. Од оквирно 800 уништених/оштећених објеката више од 700 припадају Србима, при чему је додатно расељено и 4.500 људи (EU, 2004, 1). Уништено је и 36 верских објеката међу којима су два манастира. Процене су да је око 51.000 људи учествовало у мартовским нередима (EU, 2004, 1). Поражавајућа је чињеница да је од марта 2004. године до априла 2008. године само 399 лица оптужено пред надлежним судовима (206 пред локалним кривичним судовима, 36 пред међународним, а 157 лица је оптужено пред судовима за прекршаје) (OEBS, 2004, 3). Када се зна да је у нередима учествовало више од 50.000 људи, број оптужених заиста је невероватно мали. Утисак се битно не мења чак и ако се у обзир узме и број пријава догађаја тзв. Косовској полицијској служби које се односе на мартовско насиље- њих 1. 367 број оптужених лица је и даље недовољан. Такозваној Косовској полицијској служби су стигле пријаве за 19 убистава, 14 покушаја убистава, 36 тешких напада, 83 напада, 629 паљевина, 121 провала, 247 оштећења, 33 пљачке, 12 гранатирања, 20 разбојништва и 153 крађе (OEBS, 2004, 3).

Српски народ и његова црква, Српска православна црква, су баштиници најбројнијег и најзначајнијег културног наслеђа на Косову и Метохији. Управо зато је на простору Косова и Метохије, са кога је протерано 220.000 хиљада Срба и припадника других неалбанских етничких заједница, уништено и више од 120 хришћанских светиња и споменика културе, као и неутврђен број надгробних споменика а што је и приказано у књизи „Мартовски погром на Косову и Метохији“ коју су заједнички издали Министарства културе Републике Србије и Музеј у Приштини 2014. године (13).¹⁰

⁹ Касније, као и у безброј других случајева, утврђено је да тада саопштен разлог за дављење албанских дечака, није био истинит, то јест да Срби нису јурили албанске дечаке.

¹⁰ Мартовски погром је резултирао уништењем 19 споменика културе (свих 19 су црквене грађевине), од чега је 6 у првој категорији, (што значи цркава и црквишта из 14,15,16 века) и

Објекат	споменик културе	некатегорисане цркве	Укупно
Број	19	16	35

Табела број 4. Број уништених споменика и цркава.

Поређења ради, треба константовати да након што су Србија и Црна Гора ослободиле простор Косова и Метохије 1912. године исламски споменици као што су Бајракли-џамија у Пећи, Синан-пашина џамија у Призрену (саграђена у целости од материјала који је донет из манастира Светих Арханђела код Призрена), Царска џамија у Приштини, Хадум џамија у Ђаковици, као ни многи други нису порушени нити оскрнављени.

5. ЗАКЉУЧАК

На основу свега наведеног, процена Међународне кризне о Албанцима на Космету из 2004. године чини нам се истинита: „експлозија насиља показала да је друштво косовских* Албанаца прожето дубоким усађеним пометњама, да му недостају институције, вођство и култура која би била у стању да ублажи шокове и да потисне насилну и криминалну мањину, односно да у стању у каквом је ово друштво ће наставити да истерује мањине и на крају ће прогутати свој танани слој либералних интелектуалаца“. (EU, 2004, 1). Имајући у виду да друштво косовских* Албанаца нема капацитет за одржавање равнотеже и развој територије, људи и културног наслеђа Косова и Метохије, једино могуће решење које отвара перспективу развоја Косова и Метохије као простора коегзистенције различитих националних и културних идентитета јесте њихово потпуно укључивање у државноправни оквир Републике Србије.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић, Н. 2009. *Албански злочини над Србима на Косову и Метохији у Другом светском рату*, Документа, друго, измењено и допуњено издање, Београд.
- Борозан, Ђ. 1995. *Велика Албанија-проријелко, идеје, пракса*, Војноисторијски институт војске Југославије, Београд.

---

16 светиња, које нису категорисане, што је према подацима доступним у наведеној литератури укупно 35. Према статистици Епархије рашко-призренске и ОЕБС-а у временском периоду од 1999. до 2011. године Албанци су уништили и оштетили више од 9.750 споменика на 270 српских гробаља, а са појединим или групним инцидентима закључно са јануаром 2014. године тај број премашује 10.000.

Војводић, М. 1984. *Документ о спољној политици Краљевине Србије 1903-1914*, књ.5, св, I, Београд.

Денда, С., Мићић, Ј., Бјелјац, Ж. 2018. Актуелност Цвијићевих истраживања у контексту српско-албанских односа на Косову и Метохији, *Баштина*, бр. 45.

Драгутиновић, Б. 2020. *Насиље над Србима на Косову и Метохији од Прве призренске лиге до НАТО агресије на Савезну републику Југославију*, Криминалистичко-полицијски универзитет, Београд.

Ђокић, Б. 2015. Кршење људских права на Косову и Метохији (1999-2014)- један случај, *Анали правног факултета у Београду.*, вол.63, бр.1.

Јагодић, М.2016. *Србија и Стара Србија*, Еволута ИК, Београд.

Крстић, Мистрациловић, И. 1999. *Призренска лига*, Правни факултет, Београд.

Марковић, М. 2007. *Смисао истраживања порекла Албанаца и њихових ширења на Балкану, Какваски Албанци лажни Илири*, Пешић и синови, Београд.

Микић, Ђ. 1988. *Друштвене и економске прилике косовских Срба у XIX веку и почетком XX века (од чифчјаства до банкарства)*, Београд.

Симеуновић, Д. 1993. *Насиље, Енциклопедија политичке културе (група аутора)*, Савремена администрација, Београд.

Симеуновић, Д. 2002. *Теорија политике-ридер- I део*, „Наука и друштво“, Београд.

Слијепчевић, Ђ.1983. *Српско-арбанашки односи кроз векове са посебним освртом на новије време*, друго допуњено издање, Химелстир.

Терзић, С. 2012. *Стара Србија- драма једне цивилизације*, Историјски институт, Београд, 2012. година према: Срејовић, Д. 1991. *Србија и суседне земље на старим географским картама*, САНУ, Београд.

Терзић, С. Наведено дело према: Цвијић, Ј. 1906. *Основе за географију и геологију Македоније и Старе Србије*, књ. 1, Београд.

Терзић, С. Наведено дело према: F.C.H.L. 1820.Pouqueville, *Voyage dans la Grece*, II, Paris.

Терзић, С. Наведено дело према: Peter Bartl, *Albanien, Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*, Regensburg- Munchen 1995. година. Превела са немачког Љубинка Миленковић, Београд, 2001. година.

Урошевић, А.1965. *Косово*, Српска академија наука и уметности, Београд.

Самарцић, Р., Ћирковић, С., Зиројевић, О., Тричковић, Р., Батаковић, Д., Ђуретић, В., Чавошки, К., Јевтић, А.. 1989. *Косово и Метохија у српској историји*, Српска књижевна задруга.

Целетовић Иванов, П. 2015. *Ко су и шта хоће Шиптари*, Поета, Београд.
Преписка о Арбанаским насиљима у Старој Србији, 1899. Министарство иностраних дела, Државна штампарија Београд.

Илири и Албанци, 1989. Зборник Радова, Српска академија наука и уметности-Одељење историјских наука, Београд.

„Мартовски погром на Косову и Метохији”. 2014. Заједничко издање Министарства културе Републике Србије и Музеј у Приштини.

Извештај Организације за европску безбедност и сарадњу под називом: *четири године касније- преглед предмета у вези са мартовским нередима 2004. године у кривичном правосудном систему* *Косова, публикован 2008. г.; <https://www.osce.org/kosovo/32700>

Међународна кризна група.: *Коланс на Косову*, Европски извештај број 155 од 22. 04. 2004. године: https://www.files.ethz.ch/isn/28082/155_collapse_in_kosovo__serbian.Pdf.

Страни извори:

Das Furstenthum Serbien und Turkisch- Serbien (Stara -Serbia, Alt Serbien), Eine militarisch- geographische Skiyye von Petr Kukulj, Major ink. k. Generalstabe, Wien 1871.

Електронски извори:

Report of the Secretary-General on the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo, S/2004/348

<https://digitallibrary.un.org/record/520592?ln=en> – посећено дана 20.03.2023. године.

<https://www.slobodnaevropa.org/a/metohija-od-crkvenog-do-politickog-koncepta/26813526.html> посећено дана 25.03.2023. године

Igor CUKIĆ

PhD student, University of Criminal Investigation and Police Studies

VIOLENCE AGAINST THE ORTHODOX POPULATION IN THE TERRITORY OF
KOSOVO AND METOHİJA
- THEN AND NOW-

Summary

With the research that is in front of you, we will try to explain the concept, causes, conditions and consequences of Albanian violence towards Serbs in the territory of Kosovo and Metohija in historical circumstances in which the Serbian state does not have effective power over this area, while in the empirical part of this work we will subject to a comparative analysis periods in which the independent Serbian state exists, but does not exercise its sovereign authority on the territory of Kosovo and Metohija. Therefore, we will try to get an answer to the question of whether there is continuity of violent behavior by Albanians towards the Orthodox population - Serbs in the territory of Kosovo and Metohija in conditions when the Serbian state does not have effective authority over the territory of Kosovo and Metohija, that is, whether the methodology of violence has remained the same.

We will try to get an answer by analyzing the Report on Albanian violence in old Serbia prepared by the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Serbia in 1898 for the purposes of presenting before an international conference in The Hague the prevalence and forms of violence perpetrated by Albanians against the Orthodox Serbian population, as well as by analyzing two relevant reports. of international institutions related to the March pogrom committed in 2004: Report of the Secretary General of the United Nations number S 2004/348 and the Report of the Organization for Security and Cooperation in Europe published in June 2008 under the title "Four years later".

Key words: Kosovo and Metohija, Serbs, Albanians, violence.